

28 juli 2019
Ekklesia Leiden
Maria Draaijers
Tekst/thema Zomerdienst
De Apostolische Geloofsbeleidenis

WELKOM (en aanleiding voor deze viering)

Dit is een van de zg. zomerdienst.

Er is in deze weken geen Schola én geen vast programma.

Het is dus puur toeval, maar misschien ook wel een gevalletje Voorzienigheid, dat het de vorige week vooral over het belang van stilte voor ons geloofsleven ging en vandaag uitdrukkelijk over wat woorden voor datzelfde geloof kunnen betekenen.

En wel de eeuwenoude woorden van de Apostolische Geloofsbelijdenis.

We zijn daar waarschijnlijk allemaal mee groot geworden, maar de vanzelfsprekendheid van al die woorden heeft ons wellicht ook belemmerd om ons in de betekenis ervan te verdiepen.

Ik kan dat demonstreren met een ervaring uit de tijd dat ik pastor was in de parochie van Houten.

De rooms-katholieken onder ons weten dat in deze traditie tijdens iedere zondagse viering zowel de schuldbelijdenis als de geloofsbelijdenis uitgesproken worden.

De eerste woorden van de schuldbelijdenis zijn: ik belijd voor de almachtige God...

En de eerste woorden van de geloofsbelijdenis: ik geloof in God de almachtige Vader...

Niet geheel geconcentreerd begon ik ooit de schuldbelijdenis met de woorden: ik belijd voor God de almachtige Vader.. en automatisch baden de kerkgangers verder. Terwijl ik me voorbereidde op mijn volgende zin: 'moge de almachtige God zich over ons ontfermen..' realiseerde ik me dat er iets niet klopte met hetgeen de kerkgangers uitspraken. Het kostte me wat moeite om te ontdekken dat men als reflex op 'God de almachtige Vader' de geloofsbelijdenis had ingezet. Toen men eindigde met 'en in een eeuwig leven. Amen' nam ik weer het woord en zei: 'laten we, nu we zojuist ons geloof beleden hebben, alsnog aan onze schuldbelijdenis beginnen.' Verwarring alom, 'wat hebben we dan zojuist gedaan?' Eigenlijk was niemand zich dus bewust geweest van de betekenis van de woorden die men uitsprak.

Toen ik zocht naar een onderwerp voor deze zomerdienst herinnerde ik me dit voorval weer en besloot ik deze viering specifiek aandacht te besteden aan de betekenis van de geloofsbelijdenis.

Daarmee heb ik me wel een enorme klus – of liever 'uitdaging' - op de hals gehaald. Ik zal dus met grote stappen door de tekst heen moeten gaan, maar ik hoop dat dit wellicht inspireert om er op een ander moment meer gedetailleerd op verder te gaan.

Ik hoop dat u, met mij, vol verwachting uitziend naar wat we vandaag aan nieuws ontdekken in de oude woorden.

OVERWEGING

Beginnen we met een beetje geschiedenis.

Ondanks de naam 'Apostolische Geloofsbelijdenis' is deze geloofsbelijdenis niet afkomstig van de apostelen. Daar is geen nieuwtestamentisch of patristisch bewijs voor. De juiste datering is onzeker. Waarschijnlijk ligt haar oorsprong in de eerste of tweede eeuw na Christus. Een eerste aanzet voor

een geloofsbelijdenis vinden we bij Ireneüs van Lyon in het jaar 170. Hij maakt een soort uitgebreide versie van de trinitarische doopformule 'ik doop u in de naam van de Vader, de Zoon en de heilige Geest. Maar pas in de 8^e eeuw wordt de apostolische geloofsbelijdenis, zoals wij die kennen, voor het eerst volledig op schrift gezet.

De zg. Nicea tekst is het resultaat van het eerste oecumenische Concilie van Nicea in 325. Aanwezig waren daar de kerkleiders van de drie grote christelijke centra: Rome, Alexandrië en Antiochië als ook afgevaardigden uit Jeruzalem. In dit concilie ging het vooral over de verhouding Vader en Zoon. Over de heilige Geest werd pas gesproken tijdens het concilie van Constantinopel in 381. Daar kwam ten slotte deze tekst tot stand en sindsdien is er aan deze geloofsbelijdenis niets meer gewijzigd. Toch leidde twee eeuwen later een ogenschijnlijk kleine toevoeging aan de Latijnse tekst tot een schisma tussen de kerk van Rome en de oosters-orthodoxe kerken. Na de woorden *ex patre* (= uit de vader) werd in 589 in Toledo het woord *filioque* (= en de zoon) toegevoegd. De oosterse patriarchen wilden echter vasthouden aan Joh. 15,26 waar staat dat (alleen) de Vader de Helper/de heilige Geest zal zenden. Het werd een uitzichtloos theologisch conflict met de eerste kerkscheuring als gevolg.

Omdat het de zg. Apostolische Geloofsbelijdenis is die meestal in de liturgie wordt gebruikt en deze ook een liturgische oorsprong heeft, wil ik die vandaag centraal stellen in de hoop dat de aloude en overbekende woorden weer op een nieuwe manier gaan klinken.

Daarbij kijk ik niet naar de geloofsbelijdenis als een opsomming van stellingen, de verwoording van een enige en absolute waarheid maar als een geloofstekst die op poëtische, symbolische en soms zelfs mythische wijze woorden geeft aan christelijke spiritualiteit.

Het eerste woord van deze geloofsbelijdenis is 'credo'.

Dit woord is zo belangrijk dat het de naam werd voor het hele stuk.

Meestal wordt het Credo gezien als een verkondiging van geloofswaarheden waarmee christenen zich onderscheiden van alle anderen. Echter, geloven is een universeel menselijk gegeven. Geloven betekent niets anders dan dat een mens zich toevertrouwt aan en verbindt met het ware menselijke Zelf, met de zin, met het doel van het leven.

Wat mensen verschillende geloven noemen zijn slechts verschillende systemen, verschillende uitdrukkingen van de ene universele houding van existentieel geloof.

Alle tradities zijn als het ware verschillende deuren die naar hetzelfde heiligdom leiden.

En hoe meer we de weg naar deze heilige plek in onszelf vinden, des te vrijer kunnen wij door de verschillende deuren in- en uitgaan.

Godsdienstoorlogen ontstaan waar wij een ideologie belangrijker vinden dan eerbied en zorg voor de menselijke eigenheid en waardigheid.

Het eerste woord 'credo', wordt in het Nederlands vertaald met 'Ik geloof'. De 'ik' die hier spreekt is niet ons alledaagse ik, dat ook zegt 'ik heb zin in koffie', of 'ik ben van mening dat wij verantwoordelijk zijn voor de klimaatverandering'.

De 'ik' die hier spreekt is mijn diepste Zelf, mijn ziel. Als die Ik zegt 'ik geloof' betekent dit dat ik me geheel en al verbindt.

Zoals ik me ook ten diepste verbindt aan de degene tegen wie ik zeg: 'Ik hou van jou'. Credo is niet voor niets een samenstelling van *cor* (hart) en *dare* (geven). Het tegenovergestelde van 'ik geloof' is dan ook niet 'ik twijfel' maar 'ik heb angst om me te binden'.

‘Ik geloof in God’ betekent dat ik mijzelf in volledig vertrouwen toewijd aan een macht die groter is dan ikzelf.

De term ‘God’ verwijst naar het doel van een diepgeworteld verlangen. In de Taizéviering van enkele weken geleden werd frère Roger geciteerd: ‘laten we niet vergeten dat alleen al het verlangen naar God het begin is van geloof’.

Het meest basale geloof is zodoende het vertrouwen dat ons verlangen kan en zal worden vervuld.

Abraham Maslow, een bekende klinisch psycholoog uit de vorige eeuw, constateerde dat psychisch gezonde, zeer creatieve en veerkrachtige mensen één ding gemeen hebben: mystieke ervaringen. Ze vertellen over momenten waarin ze een gevoel van grenzeloze verbondenheid voelen en zich bewust zijn van de goedheid en de schoonheid van alles wat bestaat – net als de grote mystici uit de verschillende tradities. Maslow noemde dit ‘piekervaringen’, omdat zijn collega’s de term ‘mystiek’ afkeurden.

Wat echt bijzondere mensen onderscheidt van gewone mensen, is dat zij hun leven laten vormen door hun mystieke ervaringen. Hun leven is vervuld van dankbaarheid omdat zij zich bewust zijn van het goede en mooie dat ze overal aantreffen. Zij voelen zich één met God. Of als je allergisch bent voor de term God zou je ook kunnen zeggen: zij voelen zich verbonden met de Ultieme Werkelijkheid, de Grond van Zijn, met de Bron van leven etc.

Na de eerste zin: ‘ik geloof in God’ wordt het universele ‘Credo’ verder in christelijke termen verwoord.

Christenen noemen God Vader.

Daarmee drukken wij uit dat wij vertrouwen in een persoonlijke en liefhebbende God.

Dat doen we in navolging van Jezus die God ‘ABBA’ noemt, een uiting van genegenheid waarmee een kind zijn vertrouwen in de liefde van zijn vader uitspreekt.

De uitdrukking ‘vader’ is een beeld. Daarmee mogen moederlijke kenmerken van God niet over het hoofd worden gezien of patriarchale structuren worden gelegitimeerd.

God vader noemen betekent de oerbron kunnen ervaren als persoonlijk met ons verbonden en voor ons zorgend.

Dit mogen weten en ervaren vormt de basis voor diepe dankbaarheid en grote vreugde. Een gedetineerde zei ooit: God is de vader zoals je die graag gehad had willen hebben.

De betekenis van de toegevoegde term ‘almachtig’ wordt bepaald door de plek waar het staat: alleen in verband met Gods vaderlijke liefde noemen we God almachtig. Niets is almachtig behalve liefde. Hoe zinloos een leven ook lijkt, hoe zwaar mensen ook lijden, het wordt draaglijk en zinvol door de liefde. De liefde laat alle duisternis schijnen zegt Johannes.

Schepper van hemel en aarde.

Het begrip ‘goddelijke schepping’ roept associaties op met verstandig plannen, met grondig en tot in details ontwerpen, met zorgvuldig onderhouden.

We moeten niet de vergissing begaan te denken dat schepping duidt op een impuls van buitenaf. Gods scheppende kracht werkt van binnenuit. Ze is één met de drang tot zelfverwezenlijking, die leeft in alles wat is.

Hemel en aarde betekent alles wat er is – ‘alles wat zichtbaar en onzichtbaar is’, zoals in de andere versie van het Credo staat, maar ook dat blijft beeldspraak.

Hemel is hier geen verwijzing naar een plek van eeuwige gelukzaligheid maar verwijst veel meer naar de bron van Gods scheppend handelen.

Dat is ook de oorspronkelijke betekenis van het woord hemel in het OT.

God als schepper belijden betekent geloven dat wij God kunnen we horen spreken is alles wat bestaat. Door dit uit te spreken verbinden wij ons ook aan de verplichting om co-schepper te zijn door goed voor Gods schepping te zorgen.

Én in Jezus Christus.

D.w.z. we kunnen God ervaren als Vader, als almachtige Liefde, als Schepper én als de Ene die we in Jezus Christus ontmoeten.

Niet alleen bij hem, maar wel op unieke wijze in Jezus Christus. De eerste christenen zeiden al: ‘Heb je je broeder, je zuster gezien, dan heb je God gezien.’ In de Bijbel staat dat ieder mens is geschapen naar Gods beeld en gelijkenis. We moeten toegeven dat deze gelijkenis vaak wazig is of helemaal verdwenen. Maar bij Jezus hadden de mensen het gevoel dat ze God zelf ontmoetten.

Laten we niet vergeten dat christenen niet alleen in Jezus geloven maar in Jezus Christus. Zij verbinden op deze wijze twee polen met elkaar: de historische Jezus en Christus als de god-menselijke werkelijkheid in ieder van ons, die in Jezus op unieke wijze zichtbaar wordt. Hij is de historische verwerkelijking van de mogelijkheden die ieder van ons heeft, de Christus in mij, mijn ware Zelf.

De uitdrukkingen ‘Zoon van God’ en ‘enige zoon’ zijn beide afkomstig uit het Oude Testament en verwijzen naar gelijkenis en niet naar afstamming. Adam werd naar Gods evenbeeld geschapen. En Jezus wordt ook wel de nieuwe Adam genoemd.

‘Enige zoon’ wil zeggen ‘op unieke wijze bemind’. Izaäk had een broer, maar werd wel de enige zoon van Abraham genoemd. In Jezus als Gods zoon mogen wij ons als mensen allemaal op eigen wijze bemind weten.

Onze Heer: Heer was de aanspreektitel voor de keizer van Rome. Wanneer christenen Jezus Heer noemen, was dat hoogverraad, omdat maar één persoon de hoogste macht kon hebben. Als Jezus Heer is, kan de keizer dat niet zijn. Christenen maken daarmee een keuze tussen macht en liefde, tussen het Keizerrijk en het Rijk Gods. Door Jezus Christus onze Heer te noemen verbinden wij ons met het ultieme gezag van de liefde en verzetten wij ons tegen de claims van andere autoriteiten.

Dat Jezus is ontvangen van de heilige Geest is een uitspraak over de volwassen Jezus, de Christus, die hier wordt geprojecteerd op de bevruchting in de moederschoot.

Het wil zeggen dat Jezus van begin af aan doordrongen was van goddelijke levenskracht – van de liefde van God, van de heilige Geest.

Het is een beeld dat ontleend is aan de joodse mythologie en niet aan de Griekse. Jezus’ conceptie is dus niet vergelijkbaar met de geboorte van de halfgod Perseus wiens moeder Danaë zwanger werd omdat Zeus gouden regen over haar uitgoot. Het bijbelse beeld van bevruchting verwijst naar het scheppingsverhaal: daar zweeft de geest van God als een moedervogel over het water en schept orde in chaos.

‘Hij wordt geboren uit een maagd’ is poëtische taal en geen gynaecologisch bericht.

Als iemand zegt: ‘ik schenk jou mijn hart’ denk je ook niet meteen aan een harttransplantatie.

Poëtische taal kan immers meer uitdrukken dan een gewoon nieuwsbericht.

Met het beeld ‘maagdelijke geboorte’ wordt aangeduid: hier en nu vindt een gebeurtenis van het allerhoogste belang plaats.

Maria was maagd drukt uit dat zij onbevooroordeeld was, vrij en onafhankelijk.

Vrij dus om te beslissen of ze het Woord van God wil ontvangen en ter wereld brengen. Daarmee projecteert Lucas het handelen van de volwassen Jezus op zijn ontstaan. En bevestigt hij dat vanaf het begin het vooral vrouwen waren die open stonden voor wat Jezus leerde en dit omzetten in daden. En is het begrijpelijk dat Maria ook wel ‘de eerste der gelovigen’ wordt genoemd.

Vervolgens springen we van de poëtisch beschreven geboorte van Jezus over naar de historische realiteit: van de vrouw die leven geeft naar de man die doodt. De spanning van deze polariteit is essentieel voor een leven in de heilige Geest. Omdat Jezus staat voor Gods wereldorde, moet hij wel in conflict komen met een wereldorde die één grote chaos is en dat dan orde noemt. In dit conflict gaat hij ten onder.

Mensen die hun geloof in God tot uitdrukking brengen door te vertrouwen op Jezus Christus *die geleden heeft onder Pontius Pilatus* moeten zich realiseren wat hen te wachten staat. Zoals Paulus schrijft en uit eigen ervaring weet: allen die vroom en in eenheid met Christus Jezus willen leven, zullen worden vervolgd.’ (2 Tim 3,12).

In Jezus’ tijd werden religieuze overtreders gestenigd. *Gekruisigd* werden mensen die als politiek gevaarlijk werden gezien. Politieke en religieuze leiders zagen zijn optreden blijkbaar als rebels en opruiend, als ondermijning van hun gezag.

Wat maakte Jezus politiek zo gevaarlijk?

Dat was zijn radicale spiritualiteit. In zijn visie was Gods liefde richtsnoer voor maatschappelijk leven. Daarmee stond zijn Koninkrijk Gods lijnrecht tegenover de gevestigde orde van zijn tijd waarin armen werden onderdrukt, zieken, vrouwen en kinderen werden gemarginaliseerd. Hij stond daarmee in de traditie van de bijbelse profeten.

Geloof in Jezus de gekruisigde betekent er in het diepst van je hart op vertrouwen dat zelfs gebeurtenissen die volkomen zinloos lijken deuren naar God kunnen worden.

Het is opvallend dat aan de uitdrukking ‘is gekruisigd’ in de Apostolische Geloofsbelijdenis niet zoiets als ‘voor onze zonden’ wordt toegevoegd.

Voor veel christenen is het idee dat Jezus voor onze zonden gestorven zou zijn een onoverkomelijke barrière om nog te geloven. Ze vragen: wat voor God kan zo’n wrede dood van zijn zoon verlangen? Zeker niet een God die een liefdevolle en zorgzame Vader heet te zijn.

Toch vormt vergeving van zonden een wezenlijk onderdeel van de eerste berichten van Jezus’ kruisiging, zowel om theologische als om historische redenen.

Om met de historische te beginnen. Vergeving van zonden speelt een cruciale rol in het leven van Jezus en leidt uiteindelijk tot zijn executie. Jezus wekte in zijn volgelingen het geloof dat God hun zonden had vergeven zonder rekening te houden met de gezagsdragers in de tempel, die een 'goddelijk' monopolie beweerden te hebben om mensen te verlossen van zowel de sociale als de psychologische last van de zonde. Vergeving van zonden was dus bij wet geregeld en was de verantwoordelijkheid van de priesterkaste.

Maar Jezus negeert dit systeem door berouwvolle zondaars te verzekeren van Gods vergevende liefde: 'Uw zonden zijn u vergeven'. Dit was zeer gevaarlijk omdat het hem in conflict bracht met het officiële systeem waarin het vergeven van zonden was voorbehouden aan priesters.

Door zich in deze gevoelige kwestie te mengen, stelde hij zich bloot aan beschuldigingen van godslastering en daar stond de doodstraf op. Vergeving van zonden begint dus niet met de dood van Jezus, maar was juist tijdens zijn leven de kern van zijn genezingen en leer en dát werd de hoofdreden voor zijn executie.

Het theologisch verband tussen de kruisiging en vergeving van zonden heeft te maken met de vraag waar de eerste christengemeenten mee worstelde: 'Hoe kon God de dood van Jezus toestaan?' Zij zochten in hun heilige boeken naar een antwoord en stuitten daarbij op de passages uit Deutero-Jesaja waar gesproken wordt over een Knecht des Heren die gelijkenis vertoont met hoe zij Jezus hadden ervaren. Daar lasen zij onder andere: 'Om onze zonden werd hij doorboord, om onze wandaden gebroken. Voor ons welzijn werd hij getuchtigd, zijn striemen brachten ons genezing' (Jes. 53, 4-6)

Rond het jaar 57 schrijft Paulus aan de Korintiërs met een verwijzing naar deze tekst: 'het belangrijkste dat ik u heb doorgegeven, heb ik op mijn beurt ook weer ontvangen: dat Christus voor onze zonden is gestorven, zoals in de Schriften staat' (1 Kor. 15,3). Deze bijbelse interpretatie gaf zin aan de wrede dood van Jezus en was een troost voor zijn volgelingen.

In de daaropvolgende tweeduizend jaar werd deze interpretatie uitgewerkt tot een steeds wettischer idee van plaatsvervangend lijden: de geloofswaarheid dat een wraakzuchtige God eiste dat Jezus de wereld moest redden door een wrede straf te accepteren ten behoeve van de mensheid, in ruil voor hun zondigheid.

Dit is een enorme terugval naar juist die manier van denken waar Jezus zich krachtig tegen verzette door te preken over een God die alles vergeeft.

Hij betaalde hiervoor met zijn leven en werd gekruisigd. Maar nu, ironisch genoeg, gaat de interpretatie van zijn dood uit van een wraakzuchtige God.

De idee van Jezus als plaatsvervanger voor het lijden van de mensen is zo wijdverbreid dat veel christenen zich niet realiseren dat het niet meer dan een interpretatie is en uiteindelijk zelfs onverenigbaar met het beeld dat Jezus zelf had van God als een liefhebbende Vader.

Het is daarom goed om je regelmatig te verdiepen in wat de werkelijke en oorspronkelijke betekenis was van de woorden in de overgeleverde oude teksten.

Met deze overweging heb ik een poging gedaan om ons te bevrijden van dergelijke eenzijdige en schadelijke interpretaties van eeuwenoude geloofsuitspraken.

Misschien hebt u de afgelopen minuten stiekem op uw horloge gekeken en gedacht: als ze in dit tempo doorgaat tot het afsluitende 'Amen', zitten we hier om 2 uur nog.

Om u dat te besparen zal ik op dit punt in het credo stoppen.

Ik hoop echter dat het mij gelukt is om uw nieuwsgierigheid zodanig te prikkelen dat u met hernieuwde belangstelling en aandacht naar de overige artikelen gaat kijken.

En wellicht komt er nog een gelegenheid waarop ik deze bezinning voortzet.

Maar ik denk dat het nu een goed moment is om alles nog eens rustig te overdenken tijdens een muzikaal intermezzo.

UITNODIGING aan de tafel

Wij worden ook vandaag genodigd aan de tafel van Gods liefde.
Daar vieren wij de verbondenheid met Christus in ons,
de verbondenheid met Christus in alle andere mensen,
en onze verbondenheid met Jezus Christus
die als geen ander heeft waargemaakt
dat wij mensen als beeld van God geschapen en bedoeld zijn.
Aan deze tafel lopen wij vooruit op de komst van het Rijk Gods voor de hele schepping,
door samen het brood te delen en de wijn te drinken,
symbolen van eeuwige vrede en gerechtigheid.

ZEGEN

Moge de Schepper van al wat leeft en ademhaalt
ons leven zegenen en behoeden.
Mogen wij op onze beurt behoeden
al wat leeft en ademhaalt.
Moge wij ons daartoe gezegend weten:
In de naam van de Vader,
de Zoon en de heilige Geest.
Amen